

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.1(5).2021.198-203

І. О. Завидняк,

к.ю.н., доцент,

Університет ДФС України

e-mail: zxcv79@meta.ua

ORCID ID 0000-0003-1816-7426

ФАКТОРИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ НЕОБХІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

У статті окреслені основні тенденції сучасної економічної злочинності. Розглянуті такі поняття, як міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, міжнародні злочини й транснаціональні злочини. Окреслено фактори, які спричинили зростання міжнародної злочинності у сфері економіки, а саме: розмивання кордонів держав та триваючий процес посилення їх прозорості; розширення й взаємопроникнення економічних ринків та інтересів, які раніше були закриті або жорстко контролювалися державами. Визначено, що сучасний стан економічної злочинності характеризується стійкою динамікою зростання, структурною різноманітністю нових видів посягань і високим рівнем латентності, зростанням розмірів шкоди. Зазначено фактори, які вказують на необхідність удосконалення механізму міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу.

Ключові слова: економічні злочини, міжнародне співробітництво, транснаціональні злочини, кримінальний процес, організована злочинність, злочини у сфері оподаткування, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.

И. А. Завидняк. Факторы, которые обуславливают необходимость международного сотрудничества в процессе расследования экономических преступлений транснационального характера

В статье обозначены основные тенденции современной экономической преступности. Рассмотрены такие понятия, как международное сотрудничество в борьбе с преступностью, международные преступления и транснациональные преступления. Определены факторы, которые привели к росту международной преступности в сфере экономики, а именно: размывание границ государств и продолжающийся процесс усиления их прозрачности; расширение и взаимопроникновение экономических рынков и интересов, которые ранее были закрыты или жестко контролировались государствами. Определено, что современное состояние экономической преступности характеризуется устойчивой динамикой роста, структурным разнообразием новых видов посягательств и высоким уровнем латентности, ростом размеров ущерба. Обозначены факторы,

которые указывают на необходимость совершенствования механизма международного сотрудничества в сфере уголовного процесса.

Ключевые слова: *экономические преступления, международное сотрудничество, транснациональные преступления, уголовный процесс, организованная преступность, преступления в сфере налогообложения, легализация доходов, полученных преступным путем.*

Мета дослідження. Визначити та проаналізувати фактори, які зумовлюють необхідність удосконалення механізму міжнародного співробітництва під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру; окреслити основні тенденції сучасної економічної злочинності для з'ясування перспектив міжнародного співробітництва та вдосконалення його правового регулювання.

Постановка проблеми. Відповідно до прийнятої в науці міжнародного права дефініції під міжнародним співробітництвом у боротьбі зі злочинністю необхідно розуміти співпрацю різних держав з боротьби зі злочинними діяннями, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль декількох держав. До зазначених злочинних діянь відносять міжнародні злочини й кримінальні злочини міжнародного характеру або транснаціональні злочини.

Починаючи з 90-х років ХХ століття безпрецедентно зростає активність міжнародної злочинності, небезпека якої посилюється розмиванням кордонів держав і триваючим процесом посилення їх прозорості; розширенням і взаємопроникненням економічних ринків й інтересів, які раніше були закриті або жорстко контролювалися державами. Така тенденція поступово створила умови для виникнення нових, раніше невідомих форм злочинності, зокрема й економічної злочинності, поглиблення її професіоналізації і, як наслідок, зростання рівня латентності. Отже, зміни у структурі торгівлі, фінансів та інформації створили таке положення, коли злочинність уже не пов'язана національними кордонами.

Тому сьогодні постає нагальна потреба у визначенні стримуючих механізмів, направлених на удосконалення міжнародного співробітництва під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру, що надасть значний поштовх для зменшення такого негативного й руйнівного явища, як міжнародна економічна злочинність.

Враховуючи викладене вище, можна стверджувати про актуальність дослідження цього питання на сьогодні та необхідність його наукової розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу та протидії злочинності є предметом численних дискусій представників правової сфери. Але, незважаючи на значне зацікавлення науковців цією проблематикою, чимало питань у сфері міжнародного співробітництва під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру й досі залишаються дослідженими фрагментарно.

Міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесуального права досліджували у своїх працях Ю. П. Алєнін, А. Б. Антоноук, О. І. Виноградова, О. В. В'язовченко, Т. С. Гавриш, В. В. Зуєв, А. В. Іщенко, І. В. Лешукова, О. М. Лящук, А. Г. Маланюк, Ю. В. Оніщик, В. В. Плукар, М. І. Смирнов, О. В. Узунова, Ю. М. Черноус та ін.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні багатьма спеціалістами зазначається тенденція до виходу економічної злочинності за межі держави. У зв'язку з цим вона стає

більш транснаціональною, а в багатьох випадках навіть набуває глобального загрозливого характеру. При цьому значно змінилась і сутність самого поняття «транснаціональна злочинність». Раніше транснаціональну злочинність розуміли як сукупність тільки міжнародних злочинів, що становлять підвищену небезпеку для світової спільноти та завдають шкоди міждержавним відносинам, мирній співпраці держав, організаціям і громадянам різних країн. Нині транснаціональна злочинність уже набула інших форм, тому її доречно трактувати як комерційну діяльність кримінальних корпорацій у сфері економіки, фінансів, торгівлі та інших сферах суспільного життя, здійснювану на території декількох держав протиправними засобами із залученням заборонених товарів та послуг.

У зв'язку з цим можна констатувати невинне поширення злочинів транснаціонального характеру, основною ознакою яких стає вихід за межі національних кордонів. Враховуючи такі тенденції у світі, Організація Об'єднаних Націй визначила транснаціональні злочини як «правопорушення, що вчиняються у більш ніж одній державі або вчиняються в одній державі, але істотна частина їх підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; вчиняються в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі» [1]. Відповідальність за такі злочини визначається в основному національним кримінальним законодавством держав.

Актуальність протидії злочинам цієї категорії як у нашій країні, так і за кордоном визначається розмахом кримінальної діяльності злочинних угруповань, масштаби й ступінь організованості якої набули вже наднаціонального характеру та вимагають об'єднання зусиль компетентних і правоохоронних органів усієї світової спільноти, що і знаходить своє відображення у здійсненні міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

Разом з тим розширення міжнародного співробітництва у цій сфері зазначається не тільки транснаціоналізацією злочинності, але й її сучасними тенденціями та іншими факторами, окреслення яких є доволі важливим для з'ясування перспектив такої співпраці та вдосконалення її правового регулювання.

Одним з факторів, що обумовлює зростання значення міжнародного співробітництва у боротьбі з економічною злочинністю в цілому та під час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії зокрема, є зростання рівня злочинів цієї категорії. Так, на думку науковців різних країн, найбільш високими є темпи приросту саме економічної злочинності (до 10–15 % на рік). Така ситуація пов'язана з поширенням нових способів вчинення економічних злочинів, використанням сформованих і видозмінених ринкових відносин, активним розвитком інформаційних (комп'ютерних) технологій.

Окреслені тенденції є характерними й для України. Перехід від жорсткої централізованої моделі управління до вільних ринкових відносин істотно змінив економічну, соціальну й правову систему українського суспільства. Бурхливий розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, внутрішнього валютного ринку та визнання примату норм міжнародного права, з одного боку, сприяє більш повній інтеграції держави у світовий економічний, фінансовий та правовий простір, а з іншого – породжує ряд негативних явищ та тенденцій. Найбільш небезпечною серед них є посилення криміналізації суспільства й економіки зокрема. Ця тенденція обумовлена комплексом економічних, соціальних та інших чинників, усунення яких на сучасному етапі не під силу суспільству в цілому, оскільки вони криються в усіх сферах суспільного життя та пов'язані із соціальними протиріччями, які досі ще залишаються невирішеними.

Крім того, в нашій державі діє ряд потужних криміногенних факторів, які виступають каталізаторами загальносвітової тенденції кількісних та якісних змін економічної злочинності: масовий негативний соціально-психологічний і моральний стан та занепад духовних цінностей втягнули значну частину населення у протиправні відносини. Так, упродовж останніх п'яти років відбувається загальне зниження життєвого рівня населення; зростає кількість безробітних; відбувається різка майнова диференціація населення (розрив між багатими та бідними верствами населення); відбувається постійне зниження кількості середнього класу, який є стабілізатором криміногенної обстановки.

Ще однією тенденцією, яка обумовлює інтернаціоналізацію економічної злочинності, є зростання кількості організованих злочинних угруповань. Так, за даними Всесвітнього економічного форуму у Давосі, Україна у 2018–2019 роках увійшла до списку держав з найвищим рівнем організованої злочинності та посіла 113-тє місце із 137 [2]. Якщо 2019 року правоохоронні органи викрили 230 організованих злочинних угруповань, то 2020 року, вже на третину більше – 308. Тобто Україна, попри значні людські та природні ресурси, за своїми економічними показниками перебуває на доволі низькому рівні, а таке активне зростання організованої злочинності поряд з іншими факторами створює загрозу національній безпеці нашої держави. З виходом організованої злочинності за межі державних кордонів транснаціональні злочинні організації все більше можна порівняти з транснаціональними корпораціями.

Як бачимо, сучасний стан економічної злочинності характеризується стійкою динамікою зростання, структурною різноманітністю нових видів посягань і високим рівнем латентності, зростанням розмірів шкоди.

На думку О. Ю. Бусола, еволюцію організованої злочинності упродовж останніх десятиліть можна вважати процесом раціональної реорганізації в міжнародному масштабі злочинних підприємств, аналогічно реорганізації законних економічних операцій в економіці, побудованих на ринкових відносинах [3, с. 65].

Найбільше злочинів економічної спрямованості відбувається у фінансово-кредитній системі, паливно-енергетичному комплексі, на споживчому ринку та узовнішньоекономічній сфері. Організована злочинна діяльність, спрямована на отримання прибутку, часто не обмежується будь-яким одним видом протиправних діянь. Прикладом її «комплексного» характеру може слугувати кримінальний автобізнес. Така діяльність об'єднує крадіжки та викрадення автотранспортних засобів, розбійні напади на водіїв з метою заволодіння автотранспортом, шахрайства у вигляді отримання незаконного страхового відшкодування за викрадені автомобілі, контрабанду автомашинами, ухилення від сплати митних платежів за ввезений автотранспорт, виготовлення підроблених документів з метою легалізації викраденого автотранспорту, збут свідомо викрадених автомашин тощо.

У ході кардинальних змін в економіці нашої держави стали з'являтися нові категорії економічних злочинів, протидія яким ускладнюється значними труднощами правозастосовного й організаційного характеру. Так, широке поширення в останні роки отримали податкові злочини (злочини у сфері оподаткування). За оцінками фахівців, держава щорічно недоотримує до половини податкових надходжень до бюджету. До кількості найбільш криміногенних зон у цій сфері належать кредитно-банківська та податкова системи, де до чисельності типових способів вчинення податкових злочинів можна віднести:

- незарахування валюти на рахунки уповноважених банків;

– переміщення валютної виручки за кордон з порушенням встановленого порядку й без дозволу НБУ України;

– використання трансфертного ціноутворення;

– незаконне вивезення капіталу за фіктивними угодами;

– приховування доходів, отриманих в Україні іноземними юридичними та фізичними особами, тощо.

Як показує слідча практика, однією з основних перешкод для нормального розслідування окреслених вище злочинів є відсутність ефективної Української правової бази у сфері міжнародного співробітництва.

За даними Глобальної фінансової спілки, у всьому світі абсолютні показники транснаціональної злочинності оцінюються від 1,6 до 2,2 трлн дол. США на рік [4]. Згідно з Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року злочини у формі міжнародного бізнесу являють собою загрозу національній і міжнародній безпеці, здійснюють фронтальну атаку на політичні й економічні органи влади та створюють загрозу самій державності [5]. Отже, організована податкова злочинність (ухилення від оподаткування) є небезпечним явищем у державах з ринковою конкурентною економікою, яке ще наприкінці ХХ ст. перетворилося на транснаціональне. Тому розслідування таких злочинів, безумовно, неможливе без співпраці органів слідства різних країн.

Аналіз сучасних тенденцій економічної злочинності дає можливість визначити, що сьогодні міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу являє собою складне системне явище. Так, відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України у провадженнях щодо економічних злочинів транснаціонального характеру без такої співпраці неможливо забезпечити:

- 1) збирання доказів, які перебувають за кордоном;
- 2) здійснення кримінального переслідування;
- 3) охорону прав і свобод людини та громадянина у кримінальному судочинстві;
- 4) відшкодування завданих збитків, а також можливої конфіскації майна.

Перераховані кримінальні процесуальні функції реалізуються певною мірою органами досудового розслідування, прокуратури й судом у ході досудового розслідування та судового провадження, тобто у кримінальному процесі.

Висновки. Розгляд обставин, що обумовлюють перспективи міжнародного співробітництва під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру, дозволяє констатувати, що його розвиток, з одного боку, детерміновано кількісними та якісними змінами самої економічної злочинності, а з іншого – вимогами виконання обов'язків міжнародних договорів, кримінального та кримінального процесуального законодавства України. Загальносвітові тенденції економічної злочинності, її генезис в Україні, що перебуває в руслі цих тенденцій, обумовлюють розширення у вітчизняному кримінальному процесі здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами зарубіжних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_789

2. URL: <https://www.weforum.org/reports?year=2019#filter>
3. Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 2 (18). С. 60–71.
4. May C. Transnational Crime and the Developing World. URL: <http://www.gfintegrity.org/report/transnational-crime-and-the-developing-world>
5. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_786

REFERENCES

1. United Nations Convention against Transnational Organized Crime of 15 November 2000. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_789
2. URL: <https://www.weforum.org/reports?year=2019#filter>
3. Busol O. Y. Organized crime in Ukraine: the state and problems of implementation of state policy in the field of combating this phenomenon. Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2019. № 2 (18). С. 60–71.
4. May C. Transnational Crime and the Developing World. URL: <http://www.gfintegrity.org/report/transnational-crime-and-the-developing-world>
5. Framework Convention of the United Nations against Organized Malignancy from the 21st of July 1997. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_786

I. Zavydniak. Factors determining the necessity of international cooperation in the process of investigation of economic crimes transnational national

The article outlines the main trends in modern economic crime. Considered such concepts as international cooperation in the fight against crime, international crimes and transnational crimes. The factors that have led to the growth of international crime in the economic sphere are identified, namely: the erosion of the borders of states and the ongoing process of increasing their transparency; expansion and interpenetration of economic markets and interests that were previously closed or tightly controlled by states. It has been determined that the current state of economic crime is characterized by stable growth dynamics, structural diversity of new types of encroachments and a high level of latency, and an increase in the amount of damage. The factors that indicate the need to improve the mechanism of international cooperation in the field of criminal procedure are indicated.

The criminal procedural functions that are implemented to one degree or another by the pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office and the court during the pre-trial investigation and court proceedings, ie during international cooperation in criminal proceedings, are listed. These include: gathering evidence abroad; criminal prosecution; protection of human and civil rights and freedoms in criminal proceedings; compensation for damages, as well as possible confiscation of property.

Key words: *economic crimes, international cooperation, transnational crimes, criminal proceedings, organized crime, crimes in the field of taxation, legalization of proceeds from crime.*

Стаття надійшла до редколегії 16 грудня 2020 року